

УДК: 32: 291.13

Топалова С.О.

Харківський інститут банківської справи УБС НБУ

КОНСТРУКТИВНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЗАСІБ ПРОТИДІЇ СИМУЛЯЦІЇ

На основі дослідження основних етапів трансформації релігійно-міфологічних уявлень японців та специфіки їхнього функціонування у політичному просторі робляться певні висновки. Визначено сутність політичного міфу, показано його ключову відмінність від „технологічного міфологічного продукту”, обґрунтовано позитивну роль політичного міфу та визначено головні передумови, що сприяли формуванню конструктивного політичного міфу в Японії.

Ключові слова: політичний міф, імператор, політична свідомість, політичні традиції, політична стратегія, менталітет.

Топалова С.А.

КОНСТРУКТИВНЫЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ МИФ КАК КЛЮЧЕВОЕ СРЕДСТВО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ СИМУЛЯЦИИ

На основе исследования основных этапов трансформации религиозно-мифологических представлений японцев и специфики их функционирования в политическом пространстве делаются определенные выводы. Определена сущность политического мифа, показаны его ключевые отличия от „технологического мифологического продукта”, обоснована положительная роль политического мифа и показаны главные предпосылки, которые способствовали формированию конструктивного политического мифа в Японии.

Ключевые слова: политический миф, император, политическое сознание, политические традиции, политическая стратегия, менталитет.

Topalova S.

CONSTRUCTIVE POLITICAL MYTH AS A KEY MEANS OF COUNTERACTING SIMULATION

The article presents the authors conclusions based on a study main stages in the transformation of religious and mythological representations of the Japanese and their specific function in the political arena . Defined the essence of political myth , showed its key differences from the " mythological technological product," proved positive role of political myth and showed the main causes which contributed to the formation of a constructive political myth in Japan.

Key words: political myth, the emperor, political consciousness, political strategy, mentality.

У періоди зміни епох, соціальних криз, переосмислення соціального досвіду й суттєвих зрушень у масовій свідомості актуалізується роль міфу. Сьогодні Україна переживає системну кризу, вихід із якої неможливий без конструювання позитивного інтегруючого політичного міфу. Це актуалізує проблему виявлення сутності політичного міфу й розмежування міфу та маніпулятивного технологічного

продукту, ілюстрації позитивної ролі міфу на основі дослідження історичного досвіду його впровадження. Метою статті є показати, на основі дослідження головних етапів становлення японської державності ключові ознаки конструктивного політичного міфу та засоби його впровадження, що забезпечили формування стійких політичних традицій як засобу протидії симуляції.

Сучасні дослідники політичного міфу В.Полосін, І.Кравченко, С.Кара-Мурза, А.Цуладзе, О.Дугін, С.Строев, С.Куваєв та ін. розглядають його як засіб маніпуляції суспільною свідомістю, впливу на духовне

життя суспільства і його регулювання, що спирається на вірування і дозволяє структурувати колективне бачення сучасного й майбутнього у визначених суб'єктом параметрах. Вони виходять із того, що пік міфотворчості спостерігається у періоди соціальних потрясінь, коли суспільство зіштовхується з незрозумілими і загрозливими явищами і відчуває потребу у логічних поясненнях радикальних змін, бажанням повернутися до набутого життєвого досвіду сприйняття світу. У зв'язку з цим виділяють і головні теми таких міфів: „про змову”, „про золотий вік”, „про ворога”, „про спасителя”, „про єдність” та ін. Усі зазначені різновиди можемо спостерігати у сучасному інформаційному просторі, але, на нашу думку, це не є політичні міфи. Це „міфологічний продукт”, який містить деякі зовнішні ознаки міфу, але позбавлений „міфологічного фундаменту” і внутрішньої сутності політичного міфу.

З'ясування особливостей головних періодів становлення державності у Японії з давніх часів до сучасності дає можливість зрозуміти, що таке політичний міф і за яких умов його роль є позитивною, чому конструктивний міф можна вважати засобом протидії симуляції. У цій статті викладені висновки, сформульовані автором на основі дослідження поетапних трансформацій давніх релігійно-міфологічних уявлень японців та специфіки їх функціонування у політичному просторі. Деякі матеріали дослідження викладені у попередніх статтях [1, 2].

Ключові характеристики політичної культури японців, під впливом яких відбувалося становлення політичної системи, формувались на релігійно-міфологічному підґрунті. Аналіз змісту джерел давньої японської міфології дає можливість виділити ту групу міфів, на основі яких сформувався специфічний дух японської нації та особливі традиції функціонування владних інститутів. Передусім, це міф про „божественне” походження японської держави, у руслі якого діяння імператора трактувались як втілення великої божественної волі Амаатерасу. На всіх етапах політичних трансформацій ідеї „божественності” імператора використовувались владою у якості духовного базису для національної ідентифікації японців, самосвідомість яких концентрувалася у культурі імператора. Ідеал держави був представлений трьома регаліями, які символізували милосердя, сміливість і справедливість. Цей шлях вказували імператори, історія держави

трактувалася як рух у напрямку досягнення ідеалів, а нація вірних підданих імператора мала зберігати і прославляти вказаний шлях. По-друге, це міф про кровну родинність імператорської династії з богинею Амаатерасу, на основі якого сформувався міф про „божественне” походження імператора. По-третє, міфи про „божественні” якості імператорів та їх боротьбу за встановлення влади на Японських островах, про добродійність у ставленні до підданих. Така „містична божественність” виступала гарантією правильного бачення імператором шляху і ідеалу держави. По-четверте, міф про „японський дух”, що визначається унікальними моральними якостями японських підданих. З допомогою цього міфу у свідомості японців протягом століть формувалось переконання у тому, що джерелом „японської унікальності” є „божественність” імператора. По-п'яте, міф про „велику місію японської нації”, завдяки якому у свідомості японців сформувалось відчуття соціально-культурної однорідності та історичної безперервності національного організму, його виняткової відмінності, в основі якої – гармонійність, терпимість, стабільність, духовність і миролюбність, зумовлені волею богів та природою Японських островів.

Отже, під впливом давньої міфології у свідомості суспільства було закладено усвідомлення сакральності влади та жорсткої політичної ієрархії, на вершині якої знаходиться імператор; уявлення про харизму японських імператорів; покірність перед богами та їх земними нащадками, що виступала важливим гарантом стабільності суспільства; уявлення про сутність загальної політичної рівноваги та необхідність підпорядкування її досягненню діяльності влади; розуміння гармонії як ключового принципу організації суспільного життя. Саме ці міфи заклали основи системного політичного міфу і політичної свідомості суспільства, що втілювала цей міф. Релігійна зумовленість політичних і культурних традицій у всі часи проявлялася у процесі становлення політичної системи, у сутності базових принципів її функціонування, у специфічних характеристиках політичних інститутів та способів взаємодії між ними.

Безперервність міфологічної традиції та підпорядкування нового й тимчасового одвічному міфологічному сформувало жорстку закономірність: розробка й реалізація владою нових політичних стратегій, у тому числі й стосовно змін у системі влади, завжди супроводжувалась їх обґрунтуванням

як таких, що відповідають, з одного боку, національним традиціям, а з іншого – сучасним потребам політичного розвитку. Головні політико-міфологічні принципи на всіх етапах виступали основою для формування тих „меседжив”, з допомогою яких влада намагалася заручитися згодою суспільства. Боротьба за владу, яка набувала нових форм, неодмінно вводилась у міфологічний контекст. Саме завдяки цьому відбулася кристалізація базових принципів, які і до сьогодні залишаються домінуючими на рівні політичної системи.

Основи політичного порядку й менталітету японців формувались на основі національної релігійно-міфологічної системи, яка збагачувалась спочатку елементами конфуціанства, а згодом і іншими запозиченнями. Внаслідок цього на рівні масової свідомості закріплювались і „генетично” відтворювались такі поняття, як усвідомлення обов’язку перед народом і відданість імператору і готовність до самопожертви; сприйняття влади як відповідальності, авторитету як її основи та державного патерналізму як фундаментального принципу взаємовідносин між владою і суспільством; неухильного слідування національним традиціям і формування нового політичного курсу держави виключно з позицій нагальних потреб подальшого національного розвитку; наполегливість у реалізації визначеної владою політичної стратегії та здатність підпорядковувати особистісні інтереси інтересам держави. Усі ці та інші уявлення закріплювались у ключовому міфі про національну унікальність японців, який відігравав далеко не однакову роль у різні періоди державності, але завжди був у центрі уваги при обґрунтуванні нових політичних стратегій. У подальшому цей міф знайшов логічне продовження у концепції „кокутай”.

Японці завжди демонстрували здатність асимілювати запозичені цінності при збереженні пріоритетності власних традицій. Такий підхід сформувався ще у давні часи, коли синтоїзм виявився спроможним поєднати найбільш прийнятні і корисні принципи конфуціанства та національні релігійно-міфологічні традиції із домінуванням власного і підпорядкуванням запозиченого. У подальшому він зберігався і стосовно впливів західних культур, які стали активно проявлятися після подолання ізоляції Японії. Як наслідок, виробилася специфічна риса японської культури, суть

якої протягом тривалого часу виявлялася у такій спрямованості: японці асимілювали відповідно до власних потреб політичні цінності і традиції інших культур, обґрунтували необхідність їх впровадження як логічне продовження і розвиток у руслі вимог часу власних традицій; забезпечували накопичення внутрішнього потенціалу для впровадження цих новацій; відтворювали запозичене виключно на підґрунті національного, вважаючи його таким.

Аналіз документів, які встановлювали певні вимоги щодо діяльності представників влади та регламентували взаємовідносини влади і суспільства у різні періоди свідчить, що всі вони неодмінно спиралися на давні міфологічні традиції і „вписували” у них запроваджувані новації. Таке „вписування” досягалося шляхом зміни інтерпретації міфологічного відповідно до сучасних політичних цілей. Але при цьому залишався незмінним той „міфологічний фундамент”, навколо якого вибудовувались нові моделі функціонування влади, її впливу на суспільство та зворотного впливу суспільства на владу. Це заклало глибокі і міцні традиції беззаперечної поваги до влади з боку суспільства, з одного боку, та абсолютної відповідальності влади перед суспільством – з іншого. Саме це, на нашу думку, є головним наслідком багатовікового формування суспільних традицій на міфологічній основі. Саме це забезпечило можливість сприйняття японським суспільством низки „європейських цінностей”, сформованих на базі іншої міфологічної системи, яка також орієнтувала і на авторитетність влади, і на її відповідальність перед суспільством, хоча і в іншому вигляді.

Активізація у новій історії впливу західних культур також не сприяло докорінній трансформації японського „Я”, що конструювалось протягом століть на основі переплітання національних і запозичених міфологічних традицій. Західна модель не стала домінуючою у формуванні ідентичності і в цей період, а створила своєрідний формат поєднання, в рамках якого японська унікальність фіксується у дзеркалі західних цінностей, але при цьому образ і його відображення мало збігаються. Принципи, що сформувалися на базі давньогрецької міфології, вдало доповнили національну політичну свідомість японців ідеями розподілу влад і верховенства закону, підконтрольності влади суспільству та ін. Саме тому, що „суміш” синтоїзму, буддизму і конфуціанства сформувала сприятливе

культурне підґрунтя для їх запозичення, а вироблена протягом століть здатність адаптувати зовнішні впливи і підпорядковувати їх своєму національному, виявилось можливим формування нової політичної системи як специфічного поєднання давніх японських традицій і європейських новацій.

Як показало наше дослідження, у різні періоди державності посилення чи послаблення влади імператора та його намісників неодмінно обґрунтовувалось у рамках міфологічної традиції і культу. Фактично цілковите відсторонення імператора від влади у період сьогунату „подавалось” суспільству у контексті сакральних традицій, а всеохоплюючі повноваження сьогуна – як служіння імператору, основане на делегуванні ним управлінських функцій, які „відволікають” імператора від виконання головних, культових функцій. Вдалі технології пристосування традиційного міфу до абсолютно різних політичних стратегій забезпечували можливість зберігати у свідомості суспільства відчуття культурної та політичної спадкоємності у системі влади.

Традиційно-ритуальна революція Мейдзі і стратегія переходу до „світлого правління” вихідним пунктом мали здійснення кардинальних економічних і політичних реформ на основі реставрації імператорської влади, повернення до давніх культів і підняття синтоїзму до статусу державної релігії, що мало забезпечити консолідацію суспільства. У той же час засвоєння знань західної цивілізації трактувалось як необхідна умова цього переходу. Особливого значення набула практика впровадження західних політичних новацій у контексті відродження культу богині Амаатерасу. Завдяки цьому поява нових інститутів і впровадження механізмів їх діяльності не викликали у суспільства відчуття чужого. Державно-ідеологічна інтерпретація нової політичної стратегії тісно перепліталась із релігійно-міфологічною, опора на ментальні стереотипи і трактування західних цінностей у руслі своїх міфологічних уявлень про „доцільне, розумне і справедливе” забезпечувало традиційні основи легітимності нової влади, закладало підґрунтя її ідеологічної легітимності.

Концепція „кокутай”, покладена в основу політичних трансформацій ХІХ ст., цілком відтворювала в осучаснених інтерпретаціях давню релігійно-міфологічну систему, нагадувала японцям про їхню унікальність і

спонукала до пізнання давніх міфологічних джерел та унікального шляху Японії, описаного з деякими уточненнями. У цьому вбачалися передумови для повернення до „істинного шляху божественних предків”. Оновлене трактування принципів лояльності, гармонії і відданості переводило їх зміст у площину патріотизму. Хоча реформи епохи Мейдзі не мали наслідком кардинальні зміни у системі влади, їхня головна „заслуга”, на нашу думку, полягала у тому, що вони „підвели” під ідею ключових системних змін, характер яких був далекий від змісту національних традицій, власне релігійно-міфологічне підґрунтя. Це підготувало сприятливу основу для впровадження демократичних новацій у наступні періоди.

Характерною ознакою першої половини ХХ ст. була ідеологічна різноспрямованість: з одного боку, проникали і поширювались, хоча й повільно, ліберальні ідеї, а з іншого – влада докладала зусиль для зміцнення політичних традицій, заснованих на міфології синтоїзму. Провідні науковці підключились до справи осучаснення давніх міфологічних уявлень у контексті нових філософських ідей і політичних стратегій. Розширено тлумачились і принципи „кокутай”, які „проявлялись у японській історії задовго до формулювання концепції”. Таким чином, давні політико-міфологічні уявлення набували характеру науково обґрунтованої ідеологічної доктрини держави. Однак в основі нової концепції залишався давній підхід: усе запозичене нове мало шанс і право на існування лише за умови підпорядкування традиційному. Саме такий підхід, на нашу думку, завжди був ключовим гарантом того, що влада не імітувала діяльність, а здійснювала певні кроки у заданому напрямку, не симулювала реформи, а впроваджувала їх у певних масштабах. Цей підхід реалізувався завдяки кільком складовим: визначення самою владою того, що саме і в якій мірі є прийнятним для запозичення і впровадження, що водночас було і свідченням її власної готовності до дій; обґрунтування доцільності новацій у контексті національних традицій і вимог часу і політичної стратегії, що зміцнювало традиційну та формувало ідеологічну легітимність влади; функціонування влади виключно у рамках політико-міфологічних принципів і традицій, сформованих на їх основі, підтримання відповідного суспільного порядку, що забезпечувало відчуття стабільності у

суспільстві навіть за умов кардинальних змін; актуалізація соціальних ролей традиційно авторитетних у суспільстві груп і залучення їх до обґрунтування та реалізації реформ; постійне закріплення владою синтоїстсько-конфуціанських принципів взаємодії із суспільством.

Сучасна Японія – єдина країна, яка пройшла абсолютно унікальний шлях тотальної демократизації усіх сфер суспільного життя з опорою на традиційне політико-міфологічне підґрунтя, яке не містило жодних уявлень про фундаментальні основи демократичного устрою. Особливу роль у процесі демократичної трансформації відіграли ключові якості еліт, сформовані протягом століть, а саме їхня „генетична” здатність до збереження національної ідентичності, реалістичної оцінки політичної ситуації та прагматичного підходу до впровадження запозиченого з інших культур. На тому етапі розвитку державності, коли демократизація виявилася єдиною можливим засобом досягнення стратегічних економічних і політичних цілей, збереження влади в руках правлячої еліти, остання не вперше підтвердила здатність пристосуватися до умов і потреб держави у використанні досягнень інших культур.

Усі демократичні норми, інститути і принципи їх функціонування запозичені із західних систем. Однак японській демократії не просто притаманні окремі національні особливості, які дещо видозмінюють її форму. В її основі лежать патріархальні цінності та патерналізм, які у свідомості європейця жодним чином не співвідносяться з демократією. При формальній пріоритетності демократичних правил і процедур реальні взаємодії базуються на традиційній „родовій впливовості”, культурі старших і визначенні міри авторитетності учасників та особистих зв'язках. Але „демократична надбудова”, що сформувався над традиційним фундаментом, підпорядковує вимогам відкритості і ефективності вікову спадщину у системі владних взаємодій. За наявності достатньо жорсткої політичної конкуренції всередині політичних інститутів та між ними визначальними залишаються принципи гармонії і лояльності, відданість яким постійно змушує рухатись від діаметрально протилежних позицій у напрямку їх зближення. Національні інтереси та зовнішні загрози залишаються ключовими основами об'єднання еліт, а вікова система виховання,

що формує сприйняття власної діяльності у будь-якому статусі як служіння державі, визначає внутрішню готовність і здатність підкоряти власні інтереси державним.

Таким чином, дослідження становлення політико-міфологічної системи та її функціонування і трансформацій на різних етапах японської державності дає нам чітке уявлення про сутність і головні ознаки політичного міфу, його відмінності від технологічних „міфологічних продуктів”. Архаїчні міфи, сформовані на їх основі архетипи залишаються визначальною складовою політико-культурного пласту суспільства, функціонування політичних інститутів, основою взаємодії влади і суспільства, залишаючи незначний простір для новітніх „міфологічних продуктів”.

Отже, на нашу думку, політичним міфом можна вважати лише цілісну систему уявлень щодо фундаментальних політичних проблем (базових засад функціонування влади в суспільстві, взаємодії влади і суспільства та ін.), на основі якої формуються стійкі політичні традиції і принципи організації політичного життя, що залишаються незмінними по суті незалежно від зміни „ідеологічної надбудови”, притаманної конкретному політичному періоду. Короткочасні „міфологічні продукти” мають деякі другорядні ознаки політичного міфу, але не втілюють його суті. Вони спрямовані на реалізацію короткострокових політичних цілей, не мають відношення до формування фундаментальних принципів функціонування влади й становлення політичних традицій суспільства. Конструктивний політичний міф, як свідчить здійснене дослідження, забезпечує ефективність функціонування політичної системи згідно з базовими принципами, визначених ним. Чим більша міра стійкості цих принципів і підпорядкування їм усієї системи, тим менше можливостей для симуляції мають елементи системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Топалова С. Правляча еліта в Японії: вплив національних традицій та демократичних інновацій / С.Топалова. – Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна Серія: „Питання політології”. – № 1073. – 2013. – С. 108-113.
2. Топалова С. Давня японська міфологія як основа менталітету нації та політичної системи / С.Топалова. – Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна Серія: „Питання політології”. – № 1091. – 2014. – С. 98-104.